

МРНТИ 14.35.07

JEL Classification I23

<https://doi.org/10.52821/2789-4401-2021-5-33-43>

ЖОҒАРЫ БІЛІМДЕГІ НЕОЛИБЕРАЛИЗМ ЖӘНЕ КОВИДТЕН КЕЙІНГІ БІЛІМНІҢ БОЛАШАҒЫ

М. С. Ашилова^{1*}, Ә. С. Бегалинов², Қ. Қ. Бегалинова³

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

²Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

³Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Бұл мақалада COVID-19 пандемиясынан туындаған жоғары білім берудегі әлемдік дағдарыстың жаңа кезеңі туралы айтылады.

Зерттеу мақсаты – білім беру саласындағы неолиберализм мәселелері бойынша қазіргі заманғы шетелдік әдебиеттерге жүйелі талдау жүргізу және пандемия кезеңінде неолибералдық тұжырымдамалардың жоғары білім беру саласына әсер ету факторларын анықтау.

Әдіснамасы – осы зерттеудің негізгі әдіснамасы неолиберализм, жоғары білім беру мен жаһанданудың аксиологиялық мәселелеріне арналған шетелдік ғылыми-зерттеу әдебиеттерін жүйелі талдау болды. Барлығы 20 дереккөз зерттелді, оның ішінде жетекші шетелдік философ-ғалымдар М. Эппла, А. Жиру, С. МакКлоски және басқалары. Зерттеу үшін іріктелген жұмыстар 2000 жылдан бүгінгі күнге дейінгі уақыт аралығын қамтиды.

Зерттеу бірегейлігі / құндылығы – әдебиеттерді талдау барысында жоғары білімнің сапасы мен тиімділігіне әсер еткен факторлар қарастырылады, болашақта пост-ковидтік білім беру перспективалары ұсынылады. Жаһандану идеологиясы, жаһандық күн тәртібі болып табылатын неолиберализм сияқты бағыт бөлек қарастырылады. Пандемия жоғары білім беру саласында проблемалар туғызбады, тек бұрыннан бар проблемаларды ушықтырды деген пікір негізделген. Шетелдік ғалымдардың пікірлеріне шолу жасалады, олардың пандемиямен және білімге неолибералды (нарықтық) көзқараспен байланысты дағдарыстан әлемдік жоғары білімнің шығу стратегиялары ұсынылады.

Зерттеу нәтижелері – шетелдік ғылыми-зерттеу әдебиеттерін жүйелі талдау ғалымдар пандемияны әлемдік білім беру дағдарысының қазіргі кезеңінің себебі ретінде емес, оның негізін қалайтын себептер ретінде қарастыруға бейім екенін көрсетті.

Түйін сөздер: білім философиясы, неолиберализм, пандемия, COVID-19, жоғары білімнің құндылықтары, студенттердің әл-ауқаты.

Алғыс: Жұмыс Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің қаржылық қолдауымен № AP09058341 «Көпмәдениетті және жаһанданған әлем жағдайында қазақстандық жоғары білім беру жүйесінің құндылықтарын трансформациялау» ғылыми жобасы аясында орындалды.

КІРІСПЕ

2020 жылы бүкіл әлемде кеңінен таралған коронавирустық пандемия, адам өмірінің кез-келген саласына әсерін тигізді. Ол кейбір салаларды тез өсуге итермеледі, ал басқалары айтарлықтай баяулады. Білім беру саласына қатысты – пандемия оқыту форматын өзгертіп қана қоймай, білім берудің мәні туралы мәселені де көтерді. Бастапқыда пандемияның негізгі теріс факторлары оқу орындарының жұмысындағы іркілістер, техникалық жарактандырудың әлсіздігі, интернет жұмысындағы іркілістер, білім беру өнімдеріне шектеулі қолжетімділік, педагогтар мен оқушылардың цифрлық дайындығының

әлсіздігі, білім беру саласындағы жұмыссыздықтың өсуі, студенттердің қарыздарының өсуі және т.б. болып саналды [1]. Бірақ көп ұзамай мұның бәрі айсбергтің ұшындай ғана екені белгілі болды. COVID-19 пандемиясы дәстүрлі білім берудің негіздері – мектептер мен университеттерді жауып, студенттердің көпшілігі техникалық немесе моральдық тұрғыдан дайын болмастан қашықтан оқу форматына көшуге мәжбүр етті.

Зерттеудің өзектілігі соңғы жылдары білім берудің мәні күрт төмендей бастауына, негізінен білім сапасының құлдылауына байланысты. Бұл пікір осы мақалада аты аталған әлемнің әртүрлі елдерінің ғалымдары мен философтарының айтқан дерегі. Айтарлықтай дағдарысты әсіресе студент жастар сезінді. Студенттер оқуға алынған несие беделді жұмыс немесе жалақы түрінде дебетке оралмауы мүмкін екенін нақты түсіді. Яғни салынған қаражат ешқашан өтелмейді. Пандемияға дейінгі жағдай өте шиеленісті болды, бұл салада студенттерді қабылдаудың қысқаруы, студенттік қарыз дағдарысы, түлектердің төмен жалақысы, өсіп келе жатқан жұмыссыздық және т.б. сияқты проблемалар болды.

«Әрі қарай оқу керек пе?» [2] – бұл сұрақты АҚШ-тағы миллиондаған студенттер қояды. Австралия жастарының көпшілігі 65 жасқа дейін зейнетке шығуы, армандаған үйін немесе тек төлемдерді төлеуге байланысты емес жұмыс табуы екіталай деп мәлімдеді [3]. Ағылшын студенттері арасында өмірге қанағаттанудың орташа балы 5,8 (10-нан); дегенмен, бұл Ұлыбританиядағы ересек тұрғындарға қарағанда айтарлықтай төмен (7,0) [4].

Мұның бәрі студент жастардың жоғары білім саласына деген қатты наразылығын білдіреді, әрі қарай оқу қажеттілігіне және оны бітіргеннен кейін жұмысқа орналасу перспективасына күмән келтіреді.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. Тоқаев Қазақстан халқына Жолдауында бұл проблемаға ерекше назар аударды. Ол: «Тағы бір мәселе туындады. Балалар оқуын тастап кетуде, өйткені олар бұдан еш қажеттілік көрмейді», – деді [5].

Зерттеудің маңыздылығы осындай жалпы сыннан кейін өткен шаққа, яғни пандемияға дейінгі білім беру жағдайына оралу мүмкін емес екенін түсіндіреді. Қазіргі жоғары білім беру тұжырымдамасы пандемияның арқасында түбіне жетті. Біз көп ұзамай білім беру парадигмаларының өзгерістерін көруіміз мүмкін.

Пандемиядан кейін білім қандай болуы керек және жаңа білім беру парадигмасы қандай болатынын түсіну үшін неғұрлым күрделі ғылыми жұмыс қажет. Бұл зерттеуде біз жоғары білімнің тиімділігіне қандай факторлар көбірек әсер еткенін және болашақта кейінгі білім берудің болашағы қандай екенін анықтауға тырысамыз.

ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСНАМАСЫ

Осы зерттеудің негізгі әдіснамасы неолиберализм, жоғары білім беру мен жаһанданудың аксиологиялық мәселелеріне арналған шетелдік ғылыми-зерттеу әдебиеттерін жүйелі талдау болды. 20 дереккөз зерттелді, оның ішінде жетекші шетелдік философ-ғалымдар М. Эппл, А. Жиру, С. Мак-Клоски және басқаларының еңбектері. Бұл дереккөздер ResearchGate ашық базасынан – 1,4 млн. астам адам кіретін әлем ғалымдарының ірі желісінен іріктеліп алынды. ResearchGate-тің бір ерекшелігі – ол жасаған семантикалық іздеу механизмі, ол ішкі ресурстарды да, мақалалардың негізгі қоғамдық базаларын, соның ішінде PubMed, CiteSeer, arXiv, NASA кітапханасын индекстейді. Бұл іздеу механизмі мақалалардың аннотацияларын (тек кілт сөздерді ғана емес) талдау үшін арнайы жасалған, бұл нәтижелердің дәлдігін едәуір арттырады. Іздеудің негізгі сөздері: неолиберализм, жоғары білім, жаһандану, білім құндылықтары, пандемия. Дереккөздер бірнеше корреспонденция қағидаты бойынша таңдалды (мақалада бір емес, екі немесе одан да көп кілт сөздер болуы керек). Осылайша, тақырыпқа сәйкес келетін 20 жұмыс таңдалды. Таңдалған мақалалар 2000 жылдан бастап бүгінгі күнге дейінгі уақытты қамтиды.

Пандемияның студенттер әлемінің құндылық көрінісіне және пост-білім беру перспективаларының әсеріне ерекше назар аударылды. Осыған байланысты, аталмыш бапқа енген халықаралық ұйымдардың (ЮНИСЕФ, БҰҰ, Халықаралық еңбек ұйымы, Ұлттық статистикалық комитеттер және т.б.)

статистикалық құжаттары, сондай-ақ әлемнің әртүрлі елдеріндегі студенттердің көңіл-күйін зерттеу мен сауалнамалар жеке талданды.

ЗЕРТТЕУДІҢ НӘТИЖЕСІ

«Соңғы 20 жыл ішінде (90-шы жылдардың аяғынан бастап) білім беру саласындағы жаһандандудың басым идеологиясы неолиберализм болып табылады», – дейді Д. Антипов және Э. Бакиров [6], «әйтпесе бұл жаһандық күн тәртібі деп аталады», – деп жазады Ф. Патрик [7]. XX ғасырдың ортасында экономикалық теорияда пайда болған неолиберализм көп ұзамай адам өмірінің барлық басқа салаларына еніп кетті.

Білім беру жүйесіндегі неолиберализмнің мәні-білім беруді нарықтық экономикалық модельге енгізу. Сонымен бірге, Р. Вент экономикалық жаһандандуды «Батыстың жеңісі» деп атайды, бұл жоғары білім беру жүйесінде капитализмнің кеңеюіне әкелді [8].

С. Маржинсон пікірінше, жоғары білімнің неолибералды парадигмасы студенттерді (көбінесе шетелдік) қабылдауға нарықтық көзқараспен, жоғары білімнің жаһандық капиталдандырылуымен және коммерцияландырылуымен, сондай-ақ қаржы нарықтарының интеграциясымен сипатталады [9].

Пандемиядан біраз уақыт бұрын ғалымдар білім беру саясатындағы неолиберализм білімге және олардың құндылығына техникалық рационалистік көзқарасты қалыптастыруға бейім екенін мойындады. Бұл пікірді әсіресе А. Верден ұстанады [10, 509 б.].

Білім берудің мақсаты – демократияның автономды және сыни мүшелерін тәрбиелеу ниетінен позитивті және еңбекке қабілетті жұмыс күшін шығаруға ұмтылады деп, Д. Бранкалеон және С. О'Брайен жазған [11].

Осылайша, мектептер мен университеттердің жеке тұлғаны оқытудағы рөлі соңғы жиырма-отыз жыл ішінде айтарлықтай өзгерді: оқуды аяқтауды ақыл-ой еңбегі қызметкерінің құрылуы деп санауға болады [7].

Білім берудің бұл түсіндірмесі және оның мақсаты, сондай-ақ пандемия дәуіріндегі білімге деген неолибералды көзқарастың толық сәйкессіздігін көрсетеді.

А. Жиру қазіргі коронавирустық пандемия медициналық дағдарыстан гөрі саяси және идеологиялық дағдарыс деп санайды. Бұл неолибералды үкіметтердің немқұрайдылығынан туындаған дағдарыс, олар денсаулық сақтау мен қоғамдық игіліктің маңыздылығын жоққа шығарды, сонымен бірге оларды мүмкін ететін институттарды қаржыландырудан бас тартты. Сонымен бірге, бұл дағдарысты байлық, табыс және билік арасындағы үлкен теңсіздік дағдарысынан бөлуге болмайды. Оны демократиялық құндылықтар дағдарысынан, қоршаған ортаның қалыптасуы мен жойылуынан ажыратуға болмайды [12].

COVID-19 пандемиясы қазіргі жаһандық университеттің одан әрі дағдарысына әкелді [13].

Неолибералдық білім беру парадигмасының сәтсіздігін қазіргі қоғамның басты «клиенттері» мен «тұтынушылары» – студенттер де түсінеді. Дүние жүзіндегі зерттеулер олардың жоғары білімге деген наразылығын және нәтижесінде пандемия дәуіріндегі өмірлерінің перспективаларын көрсетеді.

Сонымен, АҚШ-тағы Goodwin Simon Strategic Research жүргізген сауалнаманың нәтижесінде американдық респонденттер болашақ жұмыс немесе мансап туралы мақсаттары мен идеяларына қатысты аз айқындық танытты, АҚШ-тағы көптеген студенттер университетте оқуды жалғастыру керек пе, жоқ па білмейді [14].

Австралияда студенттердің көпшілігі өздерінің қаржылық болашағына сенімді емес (64 %) және COVID-19 пандемиясына (69 %) байланысты өмірдің негізгі мақсаттарына жетуді кейінге қалдырады. Бұл сауалнама кең таралған пессимизмді анықтады. 1000 жас австралиялықтардың 84 %-ы COVID-19 дан кейін жұмысқа орналасу қиын болды деп мәлімдеді [3].

Ресейлік № 20-011-31435 «Социальные страхи молодого поколения: от катастрофического сознания к социальному благополучию» жобасы авторларының айтуынша, студенттер арасындағы респонденттердің 57,2 %-ы мақсаттарының жоғалуын, жоспарларының жоқтығын және белгісіздік пен жағдайды басқару мен өз өміріне бақылауды жоғалтқандығын көрсетеді [15].

Deloitte жүргізген ауқымды зерттеуге сәйкес, бүкіл әлем бойынша 27,5 мың адамды қамтыған, Жас респонденттер алаңдайтын ең маңызды нәрсе – бұл отбасының әл-ауқаты (41 %), болашақтағы ұзақ мерзімді қаржылық жағдай (41 %) және мансаптық болашақ (40 %) [16].

Жоғары білім беру дағдарысқа тап болды және жастардың ментальды сезіміне әсерін тигізді.

ЮНИСЕФ-тің әлемнің 9 елінде өткізілген және 8 мыңнан астам респондентті қамтыған жасөспірімдер мен жастардың психикалық денсаулығына COVID-19 әсері туралы сауалнамасына сәйкес, үштен бірі мазасыздықты (27 %) және тағы 15 % депрессианы сезінетінін айтты. Қыздардың 43 %-ы және пессимизмі бар жігіттердің 31 %-ы болашаққа оң көзқараспен қарайды [17].

Халықаралық еңбек ұйымының «Жастар және COVID-19 пандемиясы: жұмыс орындарына, білімге, құқыққа және психологиялық жағдайға әсері» есебіне сәйкес, жастардың 50 %-ы алаңдаушылық немесе депрессия сезімін сезінуі мүмкін, ал 17 %-ы осы проблемаларға тап болуы мүмкін [18].

Канадада әрбір төртінші студент-респонденттің стресс деңгейі сыни шектерден жоғары екенін атап өтті [19].

АҚШ-та студенттердің сұхбатына негізделген талдау, COVID-19 (71 %) өршуі салдарынан жоғары стресс пен күйгелектік көбейгенін көрсетті [14].

Осылайша, COVID-19 пандемиясы 1980 жылдардан бастап жаһандық экономикалық қатынастарда үстемдік еткен «дамудың» неолибералды моделінің негізінде моральдық вакуум мен экономикалық кемшіліктерді анықтады [20]. Бұл «нарықты құрметтейтін және бізді адам ететін нәрсені жоққа шығаратын» идеология [21]. Экономиканы азаматтарға қызмет етудің орнына, неолиберализм жұмысшыларды нарық қажеттіліктеріне қызмет етуге мәжбүр етті [22].

Білім беру жүйесі оқушыларды өмірге дайындамайды. Ол оларды тек мамандыққа немесе жұмысқа дайындайды. Олар өздері өмірмен күресуді үйренуі керек [23].

Нәтижесінде, бүгінде әлемге неолибералдық көзқарастың үстемдігінен туындаған жалпы дағдарыс жағдайы қалыптасты: медициналық дағдарыс өмірдің басқа салаларына тез таралды және жоғары білім беру жүйесіне өте қатты әсер етті.

ТАЛДАУ

Ғалымдар пандемияға дейін неолиберализмді белсенді түрде сынға алғанын айта кету керек. АҚШ зерттеушісі Майкл Эппл неолиберализм бүкіл білім беру жүйесінің негізін бұзатынына сенімді. Бұл білім беру жүйесін экстремалды коммерциялауға және шоғырландыруға әкелді. «Шын мәнінде, неолибералдар үшін әлем – бұл үлкен супермаркет. «Тұтынушылық таңдау» – демократияның кепілі. Білім нан, автомобиль немесе теледидар сияқты өніммен қарастырылады» [24].

Білім берудегі неолиберализмнің негізгі кемшіліктерінің ішінде мыналар ерекшеленеді:

- жаңа әлеуметтік теңсіздік, өйткені ауқатты жастардың сапалы білім алуына мүмкіндігі бар. «Білім беру үдерісін мақсат тұтуда магистралдық желі өзгерді: енді білім беру әлеуметтік теңсіздікті еңсеру құралы болып табылмайды, керісінше – білім берудің «тапсырыс берушісінің» экономикалық мүмкіндіктеріне байланысты білім беру қызметтерінің әртүрлі деңгейін ұсыну арқылы әлеуметтік саралаудың өзіндік факторы болып табылады. Бұл жағдай «табиғи іріктеу» механизмін қолдайды, оның аясында әлеуметтік әділеттіліктің жаңа критерийлері белгіленеді» [25, 159 б.];

- ғылыми мектептер мен университет дәстүрлеріне зиян келтіретін білім беру процесін стандарттау [26];

- бәсекелестік пен университеттік кәсіпкерліктің салдарынан жоғары мектепке мемлекеттік инвестициялар үлесінің қысқаруы, бұл іргелі зерттеулердің азаюына және академиялық дәстүрлердің жалғасуына әкеледі;

- оқытушылар мен профессорларды білім беру қызметін сатушыларға, ал студенттерді өз клиенттеріне айналдыру, бұл білім беру процесінің архитектурасын айтарлықтай өзгертеді, мұғалімдерді оқушылардың тілектеріне бейімделуге мәжбүр етеді, көбінесе олардың біліміне нұқсан келтіреді;

- «білім» ұғымын «ақпаратқа» символдық түрде ауыстыру, осы ақпаратты бөлшектеу және студенттерге білім мен дағды ретінде ұсыну (сату), осы ақпараттың тез ескіруі, өмір бойы білім алу (ақпарат: оқы) қажеттілігі;

- білім беру процесінде білім беру бөлігінің және ақша табудан басқа, қоғамдастықта өмір сүру үшін қажетті кез келген басқа бөліктің болмауы.

Кенеттен әлемді дүр сілкіндірген және әсіресе «білімді» неолибералды елдерде кеңінен таралған коронавирустық пандемия, адамдардың оны жеңе алмайтындығын, бірлік пен ынтымақтастықтың жоқтығын көрсетті. Жалған ақпараттың кең таралуы және вирусқа қарсы күресте жаппай надандық адамдардың шынайы білімін көрсетті. Өсіп келе жатқан депрессия мен стресс – олардың бұрмалануы және әлемнің құндылық бейнесінде рухани негіздің болмауы.

Осыған байланысты көптеген ғалымдар өткенге оралу (білімге неолибералды көзқарас) бұдан былай рұқсат етілмейді деп келіседі. Пандемия-бұл университеттердің ашылуымен және дәстүрлі білімнің оралуымен өтетін уақытша құбылыс емес. Пандемия үзілісті білдіреді. Өткен жүйемен және білімге деген көзқараспен толық алшақтық болды.

«Коронавирус бұл әлемнің мықтыларын тізе бүктірді, ал әлем ешкім жасай алмайтындай баяулады. Біздің ақыл-ойымыз әлі де «қалыпты жағдайға» оралудың, болашақты өткенмен байланыстырудың және алшақтықты байқамаудың жолын табуға тырысады. Бірақ алшақтық болды. Үмітсіздік жағдайында ол бізге өзіміз жасаған қиямет күнін қайта қарастыруға мүмкіндік береді. Қалыпты жағдайға оралудан өзге жаман нәрсе болуы мүмкін емес. Пандемия әрқашан адамдарды өткенмен шатастырып, әлемді қайта елестетуге мәжбүр етті. Қазіргі пандемия да ерекшелік емес. Бұл бір әлемді екіншісінен бөлетін портал, қақпа. Біз олардан өтіп, арамдықтың, жеккөрушіліктің, ашкөздіктің, мәліметтер базасының, бос идеялардың, уланған өзендер мен лас аспанның өлі ауыртпалығын көтере аламыз. Ал біз – жеңіл, скарбсыз, басқа әлемді елестетіп және ол үшін күресуге дайынбыз» [27].

Бүгінгі алшақтық бұрынғыдан да айқын. Ескі неолибералды мектептің барлық қателіктерін ескеріп, пандемиядан жақсы сабақ алатын білім берудің жаңа түрін қалыптастыру үшін жағдайлар жасалуда.

Болашақ білім беру трендтерінің арасында зерттеушілер мыналарды ажыратады:

1. Білім беру саласын коммерцияландыру деңгейін біртіндеп төмендету және білім беруді өзіндік құндылыққа айналдыру. Пандемия біздің университеттерімізді «зияткерлік техниктер» жиналатын орынға емес, «саналы, біртұтас, пәнсіз ойлауға үйретілген адамдар» жиналатын орынға айналдыруға мүмкіндік береді [28].

2. Білім беру процесінде пәнаралық байланысты күшейтуге ұмтылу және «планетаға әсер ету» пәнін енгізу. «Планетаға әсер ету» – бірінші семестрдегі алты апталық курс ретінде емес, кез-келген пәннің негізгі негізі ретінде тәртіптік білімнің ажырамас бөлігі болуы керек, – дейді Р. Горур. Әр пәннің осы саладағы шешімдердің қоғамға қалай әсер ететінін түсінуге бағытталуы, өткен үлестер мен әсерлерді бағалайтын кейс-стади университеттерді қолдайтын абстрактілі миссиялар мен көріністерді негіздейді және жүзеге асырады [28].

3. Цифрландыруды жаппай дамыту, барлығына сапалы білім алуға қолжетімділікті кеңейту есебінен жоғары білім саласын демократияландыру (ашық ресурстар, деректер базасы, курстар және т.б.).

4. Интерактивтілік элементтерімен және оқытудың әртүрлі нысандарымен қашықтан білім беруді дамыту.

5. Оқушыларды білім қоғамдастығының бірлескен авторлары және білім өндірушілері етіп қайта құру (желілік қоғамдастықтар негізінде).

6. Сынға және шығармашылыққа негізделген жаңа ойлауды қалыптастыру [28].

ҚОРЫТЫНДЫ

Пандемия білім берудің неолибералды немесе құндылық бағасы туралы өткір сұрақ туғызды: зерттеулер көрсеткендей, бүкіл әлемдегі жастар білім беру құны бүгінде нарықты емес, жастардың рухани қажеттіліктерін анықтайды деген қорытындыға келді. Күн санап өсіп келе жатқан мазасыздық, стресс және депрессия жағдайында білім жастарға рухани дағдарыс үшін ем, панацея бола алады. Тиісінше, білім берудің болашағы қандай болатындығы, оның негіздері, құндылықтары мен мәні қандай болатындығы және жаңа білім беру жүйесі COVID-19 пандемиясының салдарын теңестіре ала ма, жоқ па, қазіргі ғалымдар мен мұғалімдердің күш-жігеріне байланысты.

Пандемия дәуірінде қатаң бәсекелестікке, индивидуализмге және еркін саудаға негізделген білім берудің неолибералды моделі сәтсіздікке ұшырады. Әлемде жоғары білім беруді дамытудың болашақ перспективасы неолиберализм мен нарықтың әсерін төмендету, жоғары білім саласын ізгілендіру және экологияландыру жағына қарай қайта қаралатыны ойластырылуда. Тек осы формада ғана жоғары білім беру жүйесі әділетті, білікті және мәдени-толерантты қоғам құру жолында алға қарай дами береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Концептуальная записка: Образование в эпоху COVID-19 и в последующий период [Электронды ресурс] // Организация Объединенных Наций [web-сайт]. – 2020. – URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_-_education_during_covid-19_and_beyond_russian.pdf (Қарау уақыты: 05.09.2021).
2. Hiler T. How COVID-19 made higher education value a top priority [Электронды ресурс] // Third way [web-сайт]. – 2020. – URL: <https://www.thirdway.org/memo/how-covid-19-made-higher-education-value-a-top-priority> (Қарау уақыты: 05.09.2021).
3. Zhou N. Young Australians delaying life goals due to pandemic and feel pessimistic about future [Электронды ресурс] // The Guardian [web-сайт]. – 2020. – URL: <https://www.theguardian.com/business/2020/nov/05/young-australians-delaying-life-goals-due-to-pandemic-and-feel-pessimistic-about-future> (Қарау уақыты: 05.09.2021).
4. Coronavirus and higher education students [Электронды ресурс] // Office for national statistics [web-сайт]. – 2021. – URL: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/healthandwellbeing/bulletins/coronavirusandhighereducationstudents/england4to12may2021> (Қарау уақыты: 05.09.2021).
5. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2021 г. [Электронды ресурс] // Официальный сайт Президента Республики Казахстан [web-сайт]. – 2021. – URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048> (Қарау уақыты: 10.09.2021).
6. Антипов Д., Бакиров Э. Неолиберализм в образовании: анализ глобальной экономики образования // Философия хозяйства. – 2017. – № 1(109). – С. 74-90.
7. Patrick F. Neoliberalism, the Knowledge Economy, and the Learner: Challenging the Inevitability of the Commodified Self as an Outcome of Education // International Scholarly Research Notices. – 2013. – № 2013. – Article 108705. – DOI: <https://doi.org/10.1155/2013/108705>.
8. Went R. Globalization: Neoliberal Challenge, Radical Responses (IIRE (International Institute for Resear). – London: Pluto Press, 2000. – 176 p.
9. Marginson S. After globalization: Emerging politics of education // Journal of Educational Policy. – 1999. – № 14(1). – P. 19-31.
10. Verdun A. European responses to globalization and financial market integration: perceptions of economic and monetary union in Britain, France, and Germany. – New York: St. Martin's Press, 2000. – 260 p.
11. Brancalone D., O'Brien S. Educational commodification and the (economic) sign value of learning outcomes // British Journal of Sociology of Education. – 2011. – № 32(4). – P. 501-519. – DOI: <https://doi.org/10.1080/01425692.2011.578435>.
12. Giroux H., Proasi L. La pandemia de Covid-19 está exponiendo la plaga del Neoliberalismo // Praxis Educativa. – 2020. – № 24(2). – P. 1-13. – DOI: [10.19137/praxiseducativa-2020-240202](https://doi.org/10.19137/praxiseducativa-2020-240202).
13. Sharma A. The pandemic, race and the crisis of the neoliberal university: study notes from lockdown London // Inter-Asia Cultural Studies. – 2020. – № 21(4). – P. 645-655. – DOI: <https://doi.org/10.1080/14649373.2020.1832303>.
14. How COVID-19 and other events are shaping young people's perceptions of the future. Equitable Futures National Youth Poll 2020-2021 [Электронды ресурс] // Equitable Futures [web-сайт]. – 2021. – URL: <https://www.equitablefutures.org/covid19/> (Қарау уақыты: 10.09.2021).

15. У молодых людей появились пандемические страхи [Электронды ресурс] // УрФУ имени первого Президента России Б. Н. Ельцина [web-сайт]. – 2020. – URL: <https://urfu.ru/ru/news/35209/> (Қарау уақыты: 15.07.2021).
16. Суховейко О. Deloitte исследовала настроения миллениалов во время пандемии [Электронды ресурс] // Frank RG [web-сайт]. – 2020. – URL: <https://frankrg.com/20855> (Қарау уақыты: 15.07.2021).
17. The impact of COVID-19 on the mental health of adolescents and youth [Электронды ресурс] // UNICEF [web-сайт]. – 2020. – URL: <https://www.unicef.org/lac/en/impact-covid-19-mental-health-adolescents-and-youth> (Қарау уақыты: 15.07.2021).
18. Молодежь и COVID-19: Влияние на рабочие места, образование, права и психическое благополучие. Из-за пандемии COVID-19 более 70 процентов молодых людей не могут нормально учиться [Электронды ресурс] // Доклад Международной организации труда. – 2020. – URL: https://www.ilo.org/moscow/news/WCMS_753125/lang--ru/index.htm (Қарау уақыты: 15.07.2021).
19. Schwartz K. D., Exner-Cortens D. et al. COVID-19 and Student Well-Being: Stress and Mental Health during Return-to-School // Canadian Journal of School Psychology. – 2021. – № 36(2). – P. 166-185. – DOI: <https://doi.org/10.1177/08295735211001653>.
20. Monbiot G. Neoliberalism – the ideology at the root of all our problems [Электронды ресурс] // The Guardian [web-сайт]. – 2016. – URL: <https://www.theguardian.com/books/2016/apr/15/neoliberalism-ideology-problem-george-monbiot> (Қарау уақыты: 15.09.2021).
21. Metcalf S. Neoliberalism: the idea that swallowed the world [Электронды ресурс] // The Guardian [web-сайт]. – 2017. – URL: <https://www.theguardian.com/news/2017/aug/18/neoliberalism-the-idea-that-changed-the-world> (Қарау уақыты: 10.09.2021).
22. McCloskey S. COVID-19 Reveals Neoliberal “Development”: How Can Development Education Respond? // Policy and practice. Review of Developmental Education. – 2020. – № 30. – P. 174-185.
23. Gupta A. Value education in higher education [Электронды ресурс] // ResearchGate [web-сайт]. – DOI: 10.13140/RG.2.2.16787.84005. – 2020. – URL: https://www.researchgate.net/publication/340755942_Value_education_in_higher_education (Қарау уақыты: 10.09.2021).
24. Apple M. Between neoliberalism and neoconservatism: education and conservatism in a global context // In: Torres, N.B., Ed., Globalization and Education: A Critical Perspective. – Chapter 3. – New York: Routledge, 2000. – P. 57-78.
25. Хмелинин А. А. Проблема социальной справедливости в неолиберальной политической доктрине и практике: теоретический анализ // Научный ежегодник ИФиП УрО РАН. – 2014. – Т. 14. – № 3. – С. 151-164.
26. Налетова И. Диверсификация высшего образования: вызов университетам // Высшее образование в России. – 2005. – № 5. – С. 39-45.
27. Roy A. Pandemic is a portal [Электронды ресурс] // The Financial Times [web-сайт]. – 2020. – URL: <https://www.ft.com/content/10d8f5e8-74eb-11ea-95fe-fcd274e920ca> (Қарау уақыты: 30.08.2021).
28. Peters M., Gibbs P., Gorur R., Burbules N., etc. Reimagining the new pedagogical possibilities for universities post-Covid-19 // Educational Philosophy and Theory. – 2020. – P. 1-45. – DOI: 10.1080/00131857.2020.1777655.

REFERENCES

1. Konceptual'naya zapiska: Obrazovanie v epohu COVID-19 i v posleduyushchij period. (2020). *UN website*. Retrieved September 5, 2021, from https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_-_education_during_covid-19_and_beyond_russian.pdf (In Russian).
2. Hiler, T. (2020). How COVID-19 made higher education value a top priority. *Third way*. Retrieved September 5, 2021, from <https://www.thirdway.org/memo/how-covid-19-made-higher-education-value-a-top-priority>.
3. Zhou, N. (2020). Young Australians delaying life goals due to pandemic and feel pessimistic about future. *The Guardian*. Retrieved September 5, 2021, from <https://www.theguardian.com/business/2020/nov/05/young-australians-delaying-life-goals-due-to-pandemic-and-feel-pessimistic-about-future>.

4. Coronavirus and higher education students. (2021). *Office for national statistics*. Retrieved September 5, 2021, from <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/healthandwellbeing/bulletins/coronavirusandhighereducationstudents/england4to12may2021>.
5. Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana ot 01 sentyabrya 2021 g. (2021). *The official website of the President of the Republic of Kazakhstan*. Retrieved September 10, 2021, from <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048> (In Russian).
6. Antipov, D. and Bakirov, E. (2017). Neoliberalizm v obrazovanii: analiz global'noj ekonomiki obrazovaniya. *Filosofiya hozyajstva*, 1(109), 74-90 (In Russian).
7. Patrick, F. (2013). Neoliberalism, the Knowledge Economy, and the Learner: Challenging the Inevitability of the Commodified Self as an Outcome of Education. *International Scholarly Research Notices*, 2013, Article 108705, DOI: <https://doi.org/10.1155/2013/108705>.
8. Went, R. (2000). *Globalization: Neoliberal Challenge, Radical Responses* (IIRE (International Institute for Resear)). Pluto Press, London, 176 p.
9. Marginson, S. (1999). After globalization: Emerging politics of education. *Journal of Educational Policy*, 14(1), 19-31.
10. Verdun, A. (2000). *European responses to globalization and financial market integration: perceptions of economic and monetary union in Britain, France, and Germany*. St. Martin's Press, New York, 260 p.
11. Brancalone, D. and O'Brien, S. (2011). Educational commodification and the (economic) sign value of learning outcomes. *British Journal of Sociology of Education*, 32(4), 501–519, DOI: <https://doi.org/10.1080/01425692.2011.578435>.
12. Giroux, H. and Proasi, L. (2020). La pandemia de Covid-19 está exponiendo la plaga del Neoliberalismo. *Praxis Educativa*, 24(2), 1-13, DOI: 10.19137/praxiseducativa-2020-240202 (In Spanish).
13. Sharma, A. (2020). The pandemic, race and the crisis of the neoliberal university: study notes from lockdown London. *Inter-Asia Cultural Studies*, 21(4), 645-655, DOI: <https://doi.org/10.1080/14649373.2020.1832303>.
14. How COVID-19 and other events are shaping young people's perceptions of the future. Equitable Futures National Youth Poll 2020-2021. (2021). *Equitable Futures website*. Retrieved September 10, 2021, from <https://www.equitablefutures.org/covid19/>.
15. U molodyh lyudej poyavilis' pandemicheskie strahi. (2020). *UrFU named after the first President of Russia B.N. Yeltsin website*. Retrieved July 15, 2021, from: <https://urfu.ru/ru/news/35209/> (In Russian).
16. Suhovejko, O. (2020). Deloitte issledovala nastroyeniya millenialov vo vremya pandemii. *Frank RG*. Retrieved July 15, 2021, from <https://frankrg.com/20855> (In Russian).
17. The impact of COVID-19 on the mental health of adolescents and youth. (2020). *UNICEF website*. Retrieved July 15, 2021, from <https://www.unicef.org/lac/en/impact-covid-19-mental-health-adolescents-and-youth>.
18. Molodezh' i COVID-19: Vliyanie na rabochie mesta, obrazovanie, prava i psicheskoe blagopoluchie. Iz-za pandemii COVID-19 bolee 70 procentov molodyh lyudej ne mogut normal'no učit'sya. (2020). *International Labor Organization Report*. Retrieved July 15, 2021, from https://www.ilo.org/moscow/news/WCMS_753125/lang--ru/index.htm (In Russian).
19. Schwartz, K. D., Exner-Cortens, D. and et al. (2021). COVID-19 and Student Well-Being: Stress and Mental Health during Return-to-School. *Canadian Journal of School Psychology*, 36(2), 166-185, DOI: <https://doi.org/10.1177/08295735211001653>.
20. Monbiot, G. (2016). Neoliberalism – the ideology at the root of all our problems. *The Guardian*. Retrieved September 15, 2021, from <https://www.theguardian.com/books/2016/apr/15/neoliberalism-ideology-problem-george-monbiot>.
21. Metcalf, S. (2017). Neoliberalism: the idea that swallowed the world. *The Guardian*. Retrieved September 10, 2021, from <https://www.theguardian.com/news/2017/aug/18/neoliberalism-the-idea-that-changed-the-world>.
22. McCloskey, S. (2020). COVID-19 Reveals Neoliberal “Development”: How Can Development Education Respond? *Policy and practice. Review of Developmental Education*, 30, 174-185.

23. Gupta, A. (2020). Value education in higher education. *ResearchGate*. DOI: 10.13140/RG.2.2.16787.84005, Retrieved September 10, 2021, from https://www.researchgate.net/publication/340755942_Value_education_in_higher_education.
24. Apple, M. (2000). Between neoliberalism and neoconservatism: education and conservatism in a global context. In: Torres, N.B., Ed., *Globalization and Education: A Critical Perspective*, Chapter 3, Routledge, New York, 57-78.
25. Hmelinin, A. A. (2014). Problema social'noj spravedlivosti v neoliberal'noj politicheskoy doktrine i praktike: teoreticheskij analiz. *Research Yearbook, Institute of Philosophy and Law, Ural Branch of the Russian Academy of Sciences*, 14(3), 151-164 (In Russian).
26. Naletova, I. (2005). Diversifikaciya vysshego obrazovaniya: vyzov universitetam. *Vysshee obrazovanie v Rossii*, 5, 39-45 (In Russian).
27. Roy, A. (2020). Pandemic is a portal. *The Financial Times*. Retrieved August 30, 2021, from <https://www.ft.com/content/10d8f5e8-74eb-11ea-95fe-fcd274e920ca>.
28. Peters, M., Gibbs, P., Gorur, R., Burbules, N. and etc. (2020). Reimagining the new pedagogical possibilities for universities post-Covid-19. *Educational Philosophy and Theory*, 1-45, DOI: 10.1080/00131857.2020.1777655.

NEOLIBERALISM IN HIGHER EDUCATION AND THE PROSPECTS FOR POST-COVID EDUCATION

M. S. Ashilova¹, A. S. Begalinov², K. K. Begalinova³

¹Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages,
Almaty, Republic of Kazakhstan

²International University of Information Technologies, Almaty, Republic of Kazakhstan

³Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

This article is about a new round of the global crisis in higher education, caused by the COVID-19 pandemic.

The purpose of the research is to conduct a systematic analysis of modern foreign literature on neoliberalism in the educational sphere and to identify the factors of influence of neoliberal concepts on the sphere of higher education during a pandemic.

The methodology of this study was a systematic analysis of foreign scientific research literature devoted to the issues of neoliberalism, axiological problems of higher education and globalization. Were studied 20 sources, including the work of leading foreign scientists-philosophers M. Apple, A. Giroud, S. McCloskey and others. The works selected for the study cover the time period from 2000 to the present day.

Originality / value of the research. In the course of the analysis of the literature, the factors that influenced the quality and effectiveness of higher education are considered, and the prospects for postform education in the future are presented. Separately considered is such a direction as neoliberalism, which is the ideology of globalization, the global agenda. The opinion is substantiated that the pandemic did not create problems in the field of higher education, but only exacerbated those that already existed. The article provides an overview of the opinions of foreign scientists, presents their strategies for overcoming the global higher education crisis associated with both the pandemic and the neoliberal (market) approach to education.

Findings. The neoliberal model of education, based on fierce competition, individualism and free trade, failed in the era of the pandemic. It seems that the future prospects for the development of higher education in the world will be revised towards reducing the influence of neoliberalism and the market, strengthening state control and financing in this area, humanizing, humanitarianization, fundamentalizing and greening the sphere of higher education.

Keywords: philosophy of education, neoliberalism, pandemic, COVID-19, values of higher education, students' well-being.

Acknowledgments: The work was financially supported by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan within the framework of research project № AP09058341 «Transformation of the values of the Kazakhstani higher education system in a multicultural and globalizing world».

НЕОЛИБЕРАЛИЗМ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПОСТКОВИДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

М. С. Ашилова^{1*}, А. С. Бегалинов², К. К. Бегалинова³

¹Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Республика Казахстан

²Международный университет информационных технологий, Алматы, Республика Казахстан

³Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

В настоящей статье речь идет о новом витке мирового кризиса в высшем образовании, порожденном пандемией COVID-19.

Цель исследования – проведение системного анализа современной зарубежной литературы по вопросам неолиберализма в образовательной сфере и выявление факторов влияния неолиберальных концепций на сферу высшего образования в период пандемии.

Методология исследования: системный анализ зарубежной научно-исследовательской литературы, посвященной вопросам неолиберализма, аксиологических проблем высшего образования и глобализации. Были изучены 20 источников, в том числе работы ведущих зарубежных ученых-философов М. Эппла, А. Жиру, С. Мак-Клоски и других. Отобранные для исследования работы охватывают временной промежуток от 2000 годов по сегодняшний день.

Оригинальность / ценность исследования. В ходе анализа литературы рассматриваются факторы, повлиявшие на качество и эффективность высшего образования, представляются перспективы постковидного образования в будущем. Отдельно рассматривается такое направление, как неолиберализм, являющийся идеологией глобализации, глобальной повесткой дня. Обосновывается мнение, что пандемия не породила проблемы в сфере высшего образования, а лишь усугубила те, что уже имелись. Приводится обзор мнений зарубежных ученых, представляются их стратегии по выходу мирового высшего образования из кризиса, связанного как с пандемией, так и с неолиберальными (рыночным) подходом к образованию.

Результаты исследования. Неолиберальная модель образования, основанная на жесткой конкуренции, индивидуализме и свободной торговле – в эпоху пандемии дала сбой. Думается, что будущая перспектива развития высшего образования в мире будет пересмотрена в сторону снижения влияния неолиберализма и рынка, усиления государственного контроля и финансирования в этой сфере, гуманизации, гуманитаризации, фундаментализации и экологизации сферы высшего образования.

Ключевые слова: философия образования, неолиберализм, пандемия, COVID-19, ценности высшего образования, самочувствие студентов.

Благодарности: Работа выполнена при финансовой поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан в рамках научно-исследовательского проекта № AP09058341 «Трансформация ценностей казахстанской системы высшего образования в условиях поликультурного и глобализирующегося мира».

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ

Ашилова Мадина Серікбекқызы – PhD доктор, қауымдастырылған профессор, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, e-mail: madina.almatytv@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7634-7727>*

Бегалинов Әлібек Серікбекұлы – PhD доктор, профессор-лектор, Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, e-mail: alibek557@inbox.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7439-221X>.

Бегалинова Қалимаш Қапсамарқызы – философия ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, e-mail: kalima910@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5575-5142>.